

MARY ANN STAMSØ (RED.)

VELFERDSSTATEN I ENDRING

NORSK SOSIALPOLITIKK
VED STARTEN AV ET NYTT ÅRHUNDRE

GYLDENDAL
AKADEMISK

Innhold

INNLEDNING	19
<i>Mary Ann Stamsø og Vidar Hjelmtveit</i>	
Bokas formål og hovedtema	19
Hovedtrekk ved sosialpolitikken under velferdsstaten	19
Aktuelle utfordringer for den tradisjonelle velferdsstaten	20
Aktuelle reformer, trender og problemstillinger i moderne norsk velferdspolitik	21
KAPITTEL 1 SOSIALPOLITIKK I HISTORISK PERSPEKTIV	29
<i>Vidar Hjelmtveit</i>	
Innledning	29
Hva er sosialpolitikk?	29
Sosialpolitikk i eldre tid og under «reguleringsstaten» fram til 1814	30
Tiden før reformasjonen	30
Fra reformasjonen til 1814	31
Perioden 1814–1880: økonomisk liberalisme – nattvekterstaten	33
Historisk bakgrunn	33
Ulike sosialpolitiske områder	34
1885–1945: velferdsstatens første fase (sosialhjelpsstaten)	37
Arbeiderkommisjonen. Arbeidervern og trygdelovgivning 1892–1923 – en oversikt	37
Sosialomsorg 1890–1930	41
Helsepolitikk 1880–1930	43
Kommunal sosialpolitikk 1920–1935	43
Rammebetingelser og drivkrefter bak utviklingen 1885–1920	44
Perioden 1935–40: Sosialpolitiske reformer	45
Velferdsstaten 1945–2000	46
Hovedtrekk ved utviklingen fra 1945 til 2000: Lovet, vekst og omfang	46
Hovedtrekk ved «den norske sosialpolitiske modellen»	48
Velferdsidealene, verdipremisser, ideologier	52
Samfunnsmessige rammebetingelser for norsk sosialpolitikk i etterkrigstiden	55
Nye rammebetingelser – ny sosialpolitisk kurs?	60
Oppsummering	63
Litteratur	64

KAPITTEL 2 NEW PUBLIC MANAGEMENT –	
REFORMER I OFFENTLIG SEKTOR	67
<i>Mary Ann Stamsø</i>	
Innledning	67
Hva er New Public Management?	67
Definisjon og målsettinger	67
Innholdet i reformene	70
Hva har ført til fremveksten av reformene?	72
Velferdsstatens finansieringsproblemer	72
Globalisering	72
Nye politiske løsninger	72
Endringer i forventninger til offentlig sektor	73
Gjennomføring av reformer	73
Et internasjonalt fenomen	73
New Zealand: Mest radikale reformer i internasjonal sammenheng	76
Reformer i Norge	77
Eksempler på reformer som er gjennomført i Norge	78
Kritikk av New Public Management	81
Sterk tro på private løsninger	81
Økende forskjeller	81
Problemer med resultatmåling	82
For sterk fokusering på effektivitet	82
Kontrakt som erstatning for samarbeid	82
For mye offentlig innsparing	83
Problemer med likhet og ansvar ved desentralisering	83
Mer byråkrati	83
Oppsummering	84
Litteratur	85
KAPITTEL 3 ORGANISERING OG FINANSIERING AV	
VELFERDSTJENESTER	86
<i>Mary Ann Stamsø</i>	
Innledning	86
Hva er velferdspolitikkenes målsettinger?	87
Endringer i samfunnet	87
Politiske endringer	87
Endringer i familiestruktur og på arbeidsmarkedet	88
Organisering og styringsprinsipper	90
Oppgavefordeling mellom forvaltningsnivåer	91
Staten	93
De regionale helseforetakene	94
Fylkeskommunene	97
Kommunene	97
NAV – Arbeids- og velferdsforvaltningen	99
Frivillige organisasjoner	100

Privatisering	101
Konkurransetsetting	102
Ulike finansieringsmåter	103
Skatter og avgifter	103
Skattesubsidier/skatteutgifter	103
Egenbetaling ved bruk av velferdstjenester	104
Oljefondet	105
Arbeidsgiverfinansiering	106
Finansiering av de regionale helseforetakene	106
Offentlige utgifter til helseformål og sosiale formål	107
Kommunenes inntekter fra staten	108
Prinsipper for fordeling	110
Generell eller selektiv velferdspolitikkk	110
Tildelig av velferdsgoder etter rettigheter eller skjønn	112
Kontantytelser eller velferdstjenester	114
Oppsummering	115
Litteratur	116

KAPITTEL 4 SOSIALPOLITIKK OG TEORIER OM SOSIALE PROBLEMER 119

Vidar Hjelmtveit

Velferdspolitikkk handler om sosiale problemer	119
Om begrepet sosialt problem. Definisjon og avgrensninger	120
Sosiale problemer er sosialt definert	120
Noen avgrensninger	122
Sentrale problemstillinger i studiet av sosiale problemer	122
Analyse av sosiale problemer: økonomisk sosialhjelp som eksempel	123
Noen sentrale perspektiver på fortolkning av sosial atferd	124
Individuelle, relasjonelle og samfunnsmessige forklaringer	124
Vitenskapelige og moralske forklaringer	125
De ulike perspektivene kan kombineres	126
Teorier om årsaker til sosiale problemer	127
Teorier på individnivå	127
Teorier på samfunnsnivå	128
Teorier på relasjonelt nivå	130
Sosial ulikhet og sosiale problemer	132
Inntektsfordeling og lavinntekt	132
Sosial ulikhet og utdanning	134
Sosial ulikhet og helse	134
Sosial arv?	135
Sosial ulikhet som sosialt problem?	135
Om sammenhenger mellom ulike teorier om sosiale problemer og sosialpolitiske tiltak	136
Teorier om sosiale problemer på samfunnsnivå og velferdspolitikkk	136
Teorier om sosiale problemer på relasjonelt nivå	137
Forklaringer på individnivå/egenskapsforklaringer – og velferdspolitikkk	138
Fra forklaring til løsning av sosiale problemer – teknikk eller politikk?	139

Oppsummering	140
Litteratur	141
KAPITTEL 5 OM Å VITE BEST ... SAMMEN –	
BRUKERMEDVIRKNING I HELSE- OG SOSIALSEKTOREN	144
<i>Benedicte C. Rappana Olsen</i>	
Innledning	144
Fokus på tjenester i offentlig regi	145
Brukermedvirkning – et spenn fra brukerperspektiv til brukerstyring	145
Å anlegge et brukerperspektiv	145
Innholdsorientert og prosessorientert brukerperspektiv	146
Brukerperspektiv og det rettslige grunnlaget	146
Brukerinnflytelse	148
Brukerstyring	149
Brukerens medvirkning: nivåer og grad av innflytelse	150
Flere brukere av enkeltpersoners tjenester	151
Medvirkning: et spørsmål om interesser og makt	152
Makt og reell innflytelse har med hverandre å gjøre	153
Empowerment	154
Er bruker et dugandes begrep?	155
Pasient	155
Klient	156
Forbrukeren: konsument og kunde	158
Bruker	158
Bruker – et begrep i bevegelse	159
Hvordan sikre medvirkning?	162
Metoder for medvirkning på systemnivå	162
Metoder for individuell medvirkning	165
Betingelser for medvirkning	168
Ved veis ende	170
Oppsummering	171
Litteratur	173
KAPITTEL 6 TRYGDESEKTOREN	177
<i>Mary Ann Stamsø</i>	
Innledning	177
Den norske folketrygden	178
Utvikling og formål	178
Mål og prinsipper for tildeling	179
Sykelønn	181
Rehabilitering og attføring	182
Uførepensjon	182
Etterlattepensjon	182
Overgangsstønad	183
Foreldrepenger	183

Dagpenger	183
Dagens alderspensjon	183
Fordelingseffekter	186
Trygdeordninger utenfor folketrygden	187
Endringer i de senere årene	188
Finansiering av folketrygden	189
Prinsipper for finansiering	189
Utfordringene fremover	191
Økende utbetalinger	191
Demografiske forhold	192
Forhold på arbeidsmarkedet	194
Pensjonsreformen	195
Alternative finansieringskilder for pensjon	196
Oljefond	196
Høyere skatter eller folketrygdavgift	197
Endringer i ytelsene	197
Oppsummering	198
Litteratur	199
KAPITTEL 7 KOMMUNAL SOSIALPOLITIKK	200
<i>Jan-Inge Hanssen</i>	
Innledning	200
Kommunal sosialpolitikk i første fase	202
1845–1964: Fattig- og forsorgsvesenet	202
Kommunal sosialpolitikk i andre fase	204
1964–1993: Normalisering, profesjonalisering og sosial behandling	204
Sosiale problemer – individ- eller samfunnsskapt?	204
Normalisering	205
Sosial behandling	206
Samfunnsarbeid	206
Fra folkevalgte nemnder til profesjonelle sosialarbeidere	207
Kommunal sosialpolitikk i tredje fase	208
1993 – i dag: Levekår, brukerinnflytelse og samordning	208
Fokus på levekår og forebygging av sosiale problemer	208
Den kommunale sosialpolitikken innhold	209
Den økonomiske sosialhjelpen	210
Vekst og variasjon	211
Nedgang i antallet sosialhjelpstilfeller fra midten av 1990-tallet	211
Nedgang også i sosialhjelpsutgiftene	211
Hvem er mottakerne av sosialhjelp?	212
Store variasjoner i sosialhjelpsforbruket	212
Hva skyldes disse omfattende variasjonene?	213
Strukturelle forklaringer	213
Kulturelle faktorer	214
Individuelle forklaringer	215
De sosiale tjenestene	215

Tjenester til eldre	216
Flere omsorgsboliger – færre aldershjems plasser	217
Hjemmebaserte tjenester	217
Tjenester til funksjonshemmede	217
Tjenester til barn og barnevern	218
Barnetilsyn	219
Barnevernstjenester	219
Hjelpetiltak for barn og barnefamilier	220
Omsorgstiltak utenfor hjemmet	220
Tvangsplassering av barn i institusjon	221
Tjenester til rusmisbrukere og edruskapsvern	221
Kommunal boligpolitikk	222
Situasjonen framover	223
Spenningene mellom likhet og desentralisering	225
Nasjonale normer?	225
Sosialteknokratiet – spenningene mellom fag og politikk	226
Overføring av ansvaret for sosialhjelpen til staten?	227
Samordning, koordinering og individuell tilpasning	228
Skreddersøm versus standardisering	228
Litteratur	230
KAPITTEL 8 HELSETJENESTER	233
<i>Mary Ann Stamsø</i>	
Innledning	233
Sentrale målsettinger for helsetjenesten	233
Utviklingstrekk og reformer i de senere årene	235
Både desentralisering og sentralisering	235
Nedbygging av store institusjoner	235
Ventelistegarantien	237
Endret finansieringsform for sykehusene	237
Pasientrettighetsloven	237
Økt oppmerksomhet på psykisk helse	238
Fastlegeordningen	238
Sykehusreformen	239
Reformer i andre land	239
Klassifisering av helsetjenester	239
Er helsesektoren vanskelig å styre?	240
Utgifter til helseformål	241
Finansiering av helsetjenester	242
Rammetilskudd	242
Øremerkede tilskudd	242
Brukerbetaling	243
Offentlig eller privat helsevesen?	243
Helsetjenester og konkurranse	243
Etterspørsel etter helsetjenester	245
Tilbudet av helsetjenester	245

Tredjepartsfinansiering	246
Private helsetjenester	247
Internasjonal sammenlikning av andelen privat og offentlig helsetjeneste ...	248
Fordeler og ulemper med private helsetjenester	248
Fordeler og ulemper med offentlige helsetjenester	250
Mer markedstenkning innenfor offentlige helsetjenester i fremtiden?	251
Aktivitetsavhengig finansiering	251
Legemiddelsektoren	252
Økte rettigheter for brukerne	252
Problemer med mer markedsrettet helsetjeneste	253
Oppsummering	253
Litteratur	254

KAPITTEL 9 PRIORITERING AV HELSETJENESTER 256

Mary Ann Stamsø

Innledning	256
Hva er prioritering innenfor helsevesenet?	257
Hvorfor prioritere?	257
Tilbud på og etterspørsel etter helsetjenester	259
Politiske endringer – Lønning 1 og 2	260
Lønning 1	260
Lønning 2	261
Mot et todelt helsevesen?	262
Prioritering i praksis	262
Spesielle utfordringer i prioriteringsarbeidet	264
Psykiatriske versus somatiske helsetjenester	264
Forebyggende versus kurative helsetjenester	264
Enkeltpasienter versus helheten	265
Helseøkonomiske lønnsomhetsberegninger	266
Kostnadsminimeringsanalyse	266
Kostnad-effekt-analyser	267
QUALY-analyser	267
Nytte-kostnad-analyser	268
Anvendelse av metodene	269
Oppsummering	269
Litteratur	270

KAPITTEL 10 FAMILIEN OG DET SIVILE SAMFUNN –

SENTRALE VELFERDSARENAER 272

Benedicte C. Rappana Olsen

Innledning	272
Det gode samfunn. Å ha, å elske, å være	272
Sivilsamfunnet – ikke lett å definere	273
Frivillighet – hjørnesteinen i sivilsamfunnet	274
Stat, marked, sivilsamfunn: ingen markante grenser	276

Velferdsarenaer i endring	277
Liberalisme og ny interesse for frivillige sektor	277
Et nytt organisasjonslandskap	278
Forvirring av fellesskapet? Moralsk bekymring	279
Kommunitarisismens sentrale aspekt	281
Kommunitaristisk inspirert politikk	282
En kritisk kommentar til kommunitarismen	283
Familien som velferdsarena	285
En familie i endring	285
Familien som noe bestandig	286
Samhold og sosial kontakt	287
Familiens økonomiske funksjon	287
Omsorg	288
Forholdet mellom familie og sivilsamfunn	288
Sivilsamfunnets demokratiske betydning	289
Demokratisk skolering	290
Interesseprofilering. Press- og pådriverfunksjon	291
Stabiliserende kraft	292
Oppsummering	294
Litteratur	295

KAPITTEL 11 FOREBYGGING – VAKKER TANKE

ELLER FORNUFTIG HANDLING?	299
<i>John Gunnar Mæland</i>	
Hva er forebyggende helsearbeid?	300
Sykdomsforebyggende arbeid	301
Virkemidler og strategier i det sykdomsforebyggende arbeidet	303
Helsefremmende arbeid	304
Salutogenese	305
Sentrale begreper og prinsipper i det helsefremmende arbeidet	306
Autonomi og paternalisme: etiske aspekter ved forebyggende helsearbeid	307
Hvem har ansvar for forebygging?	309
Kommunehelsetjenesten	310
Barnevernet	311
Sosiale tjenester	312
Andre kommunale sektorer	312
Rusmidler og forebygging	313
Alkohol	314
Narkotika	316
Forebyggingsstrategier	317
Nytter forebygging?	319
Litteratur	321
Anbefalt lesing	322

KAPITTEL 12 INTERNASJONALE PERSPEKTIVER PÅ SOSIALPOLITIKK ...	323
<i>Einar Øverbye</i>	
Innledning	323
Internasjonal lovgivning	323
Hvem bruker mest?	324
Hvor mye bruker Norge på kontantytelser?	324
Utformingen av trygdene	325
Hvor mange har adgang til trygd?	327
Forholdet mellom trygd og sosialhjelp	329
Helsetjenester	331
Eldrepolitikk	333
Omsorg for yngre	334
Offentlige eller private velferdsordninger?	335
Sentralt eller lokalt styrt offentlig velferd?	337
EUs sosialpolitiske rolle	338
Svekker økonomisk globalisering velferdsstaten?	342
Oppsummering	344
Litteratur	345
PRESENTASJON AV FORFATTERNE	347
STIKKORD	349